

Sygn. akt I CSK 218/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 maja 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Karol Weitz (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Grzegorzczak

SSN Anna Owczarek

Protokolant Beata Rogalska

w sprawie z powództwa S. B.

przeciwko Miastu W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 24 maja 2019 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 27 listopada 2017 r., sygn. akt VII ACa [...],

uchyla zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację powoda od wyroku Sądu Okręgowego w W. z dnia 27 listopada 2012 r., sygn. akt XX GC [...], w zakresie kwoty 495 735,39 (czteryście dziewięćdziesiąt pięć tysięcy siedemset trzydzieści pięć 39/100) złotych z ustawowymi odsetkami (punkt II i punkt I pierwsze tiret in fine), w części orzekającej o kosztach postępowania w pierwszej instancji (punkt I drugie i trzecie tiret)

oraz w części orzekającej o kosztach postępowania apelacyjnego (punkty III i IV) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powód S. B. domagał się zasądzenia od pozwanego miasta W. kwoty 1 744 295 zł z odsetkami od dnia 25 kwietnia 2008 r. do dnia zapłaty tytułem podwyższenia wynagrodzenia należnego mu na podstawie umowy o roboty budowlane zawartej z pozwanym w dniu 30 grudnia 2005 r. (dalej jako „umowa z dnia 30 grudnia 2005 r.”).

Wyrokiem z dnia 6 grudnia 2011 r. Sąd Okręgowy w W. zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 1 494 838,37 zł z odsetkami i oddalił powództwo w pozostałym zakresie. Na skutek apelacji pozwanego wyrokiem z dnia 26 czerwca 2012 r. Sąd Apelacyjny w [...] uchylił wyrok z dnia 6 grudnia 2011 r. w części uwzględniającej powództwo i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu w W. do ponownego rozpoznania. Wyrokiem z dnia 27 listopada 2012 r. Sąd Okręgowy w W. po ponownym rozpoznaniu sprawy oddalił powództwo.

Wydając wyrok z dnia 27 listopada 2012 r. Sąd Okręgowy ustalił, że w umowie z dnia 30 grudnia 2005 r. jako termin wykonania robót budowlanych przez powoda wskazano dzień 30 czerwca 2008 r. W toku wykonywania umowa z dnia 30 grudnia 2005 r. podlegała zmianom. Przewidziane w niej wynagrodzenie ryczałtowe ustalone zostało ostatecznie na kwotę 8 664 090,19 zł. W 2007 r. nastąpił znaczny wzrost cen materiałów budowlanych w stosunku do lat poprzednich, więc powód poniósł większe o kilkanaście procent koszty w relacji do kosztów wykonania robót założonych w umowie. Od dnia 17 sierpnia 2007 r. występował w związku z tym do pozwanego o podwyższenie należnego mu wynagrodzenia ryczałtowego określonego w umowie o kwotę 1 744 295 zł z powodu ponoszenia rażącej straty w związku z gwałtownymi zmianami cen materiałów budowlanych. Pozwany nie wyraził na to zgody. W dniu 18 lipca 2008 r. nastąpił odbiór końcowy wykonanych robót.

Według Sądu Okręgowego nie zostały spełnione przesłanki zastosowania art. 357¹ k.c. lub art. 632 § 2 k.c. Uznał, że skala podwyżek cen materiałów budowlanych w 2007 r. nie oznaczała nadzwyczajnej zmiany okoliczności w rozumieniu art. 357¹ k.c. Przyjął, że żądane podwyższenie wynagrodzenia ryczałtowego w oparciu o art. 632 § 2 k.c. jest także bezzasadne, gdyż powód jako

profesjonalny przedsiębiorca budowlany, realizujący wielomilionowe inwestycje, miał możliwość przewidzenia zmiany cen materiałów budowlanych, które mogły nastąpić w perspektywie dwóch lat trwania prac budowlanych.

Apelację powoda od wyroku z dnia 27 listopada 2012 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił wyrokiem z dnia 21 marca 2014 r., podtrzymując stanowisko Sądu Okręgowego.

Na skutek skargi kasacyjnej powoda wyrok z dnia 21 marca 2014 r. został uchylony przez Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 29 października 2015 r.

Sąd Najwyższy podniósł, że nie można utożsamiać przesłanki „nadzwyczajnej zmiany okoliczności”, uzasadniającej zastosowanie art. 357¹ k.c., oraz przesłanki „zmiany stosunków”, warunkującej zastosowanie art. 632 § 2 k.c., odnoszonego do umowy o roboty budowlane w drodze analogii. Zdarzenie w postaci „nadzwyczajnej zmiany stosunków” powinno zawierać w sobie więcej elementów niezwykłości niż „zmiana stosunków” w rozumieniu art. 632 § 2 k.c., skoro jednak ustawodawca różnicuje terminologię i zarazem inne są funkcje ogólnej (wyrażonej w art. 357¹ k.c.) i szczególnej (ujętej w art. 632 § 2 k.c.) klauzuli *rebus sic stantibus*. Jeżeli bowiem w pierwszej sytuacji chodzi o zmianę treści stosunku obligacyjnego także przy uwzględnieniu elementu słuszności (rozważenie interesów stron i zasad współżycia społecznego), to w sytuacji drugiej podstawowe znaczenie ma czynnik natury ekonomicznej, tj. zachowanie względnej, odpowiedniej równowagi pomiędzy świadczeniem niepieniężnym wykonawcy robót budowlanych i poziomem należnego mu wynagrodzenia ryczałtowego (relacja „rozmiaru lub kosztów prac” i określonego w umowie „ryczałtu”).

W ocenie Sądu Najwyższego okoliczności sprawy (wzrost o 23,87% cen materiałów, w tym ponad poziom inflacji o 16%, przedmiotowy zasięg tego wzrostu obejmujący zdecydowaną większość materiałów budowlanych i tempo tego wzrostu) mogły świadczyć o wystąpieniu istotnej zmiany stosunków w rozumieniu art. 632 § 2 k.c. Judykatura przyjęła, że gwałtowny wzrost cen materiałów i usług budowlanych po blisko 10-letnim okresie ich stabilizacji może być uznany za zaistnienie sytuacji nadzwyczajnej i nieprzewidywalnej w chwili zawarcia umowy (uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2008 r., III CSK 184/08, nie publ., i z dnia 13 kwietnia 2013 r., IV CSK 568/12, OSNC-ZD 2014, nr A,

poz. 18). Sąd Najwyższy nie podzielił również stanowiska Sądu Apelacyjnego co do możliwości przewidzenia przez powoda wzrostu cen i wskazał na pobieżność i przedwczesność jego oceny, że po stronie powoda nie wystąpiła rażąca strata. Wskazał na brak pogłębionej analizy - przy ustalaniu, czy powód poniósł rażąca stratę - parametrów przyjętych przez Sąd Apelacyjny (np. skali zysku lub dochodu) i metodologii ustalania, czy strata powoda była rażąca w rozumieniu art. 632 § 2 k.c. Podniósł, że niezbędna byłaby tu analiza elementów obecnie ustalonego przez powoda wynagrodzenia ryczałtowego i jej zestawienie z analizą takich elementów, przyjętych pierwotnie w umowie, z wyraźnym wyodrębnieniem zysku, dochodu i innych elementów pozwalających na określenie, czy strata (nie szkoda) istotnie powstała i czy powstała w związku ze zmianą stosunku. Podkreślił, że według judykatury strata stanowi nadwyżkę kosztów poniesionych przez przyjmującego zamówienie nad wynagrodzeniem uzyskanym przez niego za wykonanie dzieła (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2015 r., V CSK 589/14, nie publ.).

Sąd Apelacyjny w [...], ponownie rozpoznając sprawę, wyrokiem z dnia 27 listopada 2017 r., zmienił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 27 listopada 2012 r. w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 495 735,40 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 25 kwietnia 2008 r. do dnia zapłaty, oddalając powództwo w pozostałym zakresie (punkt I tiret pierwsze), ustalił, że powód wygrał proces w 28%, a pozwany w 72% (punkt I tiret drugie), pozostawił referendarzowi sądowemu w Sądzie Okręgowym w W. szczegółowe rozliczenie kosztów procesu (punkt I tiret trzecie), oddalił apelację powoda w pozostałym zakresie (punkt II), ustalił, że powód wygrał sprawę w postępowaniu odwoławczym w 28%, a pozwany w 72% (punkt III) i pozostawił referendarzowi sądowemu w Sądzie Okręgowym w W. szczegółowe rozliczenie kosztów w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym (punkt IV).

Sąd Apelacyjny uzupełnił ustalenia faktyczne poczynione w pierwszej instancji dopuszczając dowód z uzupełniającej opinii biegłego na okoliczność, czy powód poniósł rażąca stratę w związku z realizacją umowy z dnia 30 grudnia 2005 r., a także dokonał odmiennej oceny prawnej żądania powoda, kierując się wykładnią prawa przyjętą przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 października 2015 r.

Na podstawie uzupełniającej opinii biegłego, przy uwzględnieniu jej kolejnych uzupełnień i wyjaśnień biegłego w związku z zarzutami pozwanego, Sąd Apelacyjny ustalił, że strata powoda, którą poniósł w związku z realizacją umowy z dnia 30 grudnia 2005 r. wyniosła 991 470,79 zł. Kwota ta stanowi różnicę między kwotą 1 494 838,37 zł netto, wyrażającą wzrost wartości kosztorysowej robót wynikający wyłącznie z wzrostu cen materiałów w 2007 r., a kwotą 333 621,65 zł netto, wyrażającą kalkulowany zysk powoda za 2007 r. i kwotą 94 735,33 zł, wyrażającą szacowany zysk powoda za 2006 r. Sąd ustalił także na podstawie opinii biegłego, że w 2007 r. ceny materiałów wzrosły o 42,4%, podczas gdy w poprzednich latach wzrosty cen wynosił nie więcej niż 10%. Podzielając pogląd, że gwałtowny wzrost cen materiałów i usług budowlanych po blisko 10-letnim okresie ich stabilizacji może być uznany za sytuację nadzwyczajną i nieprzewidywalną w chwili zawarcia umowy, przyjął, że w okolicznościach sprawy miała miejsce „zmiana stosunków”, której nie można było przewidzieć i o której mowa w art. 632 § 2 k.c., i że powód poniósł „rażącą stratę” transakcyjną.

Modyfikując treść umowy z dnia 30 grudnia 2005 r. Sąd na podstawie art. 632 § 2 k.c. podwyższył należny powodowi ryczałt o kwotę 495 735,40 zł, stanowiącą 50% poniesionej przez niego straty w kwocie 991 470,79 zł. W ocenie Sądu obie strony, zawierając umowę o roboty budowlane na okres dwóch lat, podjęły ryzyko gospodarcze związane z możliwością zmian uwarunkowań rynkowych, w tym zmian cen spowodowanych różnymi czynnikami. Skoro częściowe zmiany cen są naturalną konsekwencją funkcjonowania rynku, to zakres podwyższenia należnego powodowi ryczałtu powinien uwzględniać sytuację obu stron umowy i kompensować powodowi część (połowę) poniesionej przez niego straty. Zmiana stosunków zaskoczyła także pozwanego i skutkowałą poniesieniem przez niego dodatkowych kosztów robót budowlanych, których nie planował. Obciążenie pozwanego całością skutków tej zmiany byłoby niezgodne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.), ponieważ gminy mają obowiązek tworzenia i utrzymywania ze środków publicznych gminnego zasobu mieszkaniowego, który służy zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych ich mieszkańców. W tej sytuacji skutki wzrostu cen materiałów budowlanych w 2007 r. powinny być rozłożone w tym samym zakresie na obie strony kontraktu.

Skargę kasacyjną od wyroku z dnia 27 listopada 2017 r. w części oddalającej apelację ponad kwotę 495 735,40 zł w zakresie kwoty 495 735,39 zł, w części ustalającej odpowiedzialność stron za koszty procesu w pierwszej instancji oraz w części ustalającej odpowiedzialność stron za koszty postępowania apelacyjnego i kasacyjnego wniósł powód. Zarzucił naruszenie art. 632 § 2 i art. 5 k.c. oraz art. 398²⁰ k.p.c. Wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku przez podwyższenie kwoty zasądzonej na rzecz powoda do wysokości 991 470,79 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 25 kwietnia 2008 r. do dnia zapłaty i oddalenie powództwa w pozostałym zakresie, ewentualnie o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy w tych granicach Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Według skarżącego Sąd Apelacyjny miał naruszyć art. 398²⁰ k.p.c., gdyż oparł się na odmiennej wykładni art. 632 § 2 k.c. niż przyjęta przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 października 2015 r. w odniesieniu do tego, jakie kryteria decydują o tym, w jakim stopniu sąd ma podwyższyć wynagrodzenie ryczałtowe na podstawie tego przepisu. Zarzut ten jest nietrafny, gdyż Sąd Najwyższy wydając wyrok z dnia 29 października 2015 r. nie określił kryteriów, którymi kieruje się sąd decydujący o tym, w jakim stopniu ma zostać podwyższone wynagrodzenie ryczałtowanie w razie ustalenia, że zachodzą przesłanki takiego podwyższenia określone w art. 632 § 2 k.c., lecz jedynie wskazał na różnice w przesłankach stosowania art. 357¹ i art. 632 § 2 k.c.

Zarzuty naruszenia art. 632 § 2 i art. 5 k.c. zmierzają do wykazania, że Sąd Apelacyjny błędnie uznał, iż podwyższając wynagrodzenie ryczałtowe na podstawie art. 632 § 2 k.c. może ograniczyć poziom tego podwyższenia do wysokości połowy straty grożącej wykonawcy lub poniesionej przez niego oraz dokonać w ten sposób repartycji między strony umowy ryzyka związanego ze zmianą stosunków, podczas gdy - w ocenie skarżącego - podwyższenie wynagrodzenia ryczałtowego zgodnie z art. 632 § 2 k.c. powinno być takie, aby rekompensowało wykonawcy całość straty, która groziłaby mu lub którą poniósł w następstwie realizacji umowy przy zachowaniu wysokości wynagrodzenia określonej w umowie.

W przypadku uzgodnienia przez strony, że za wykonanie dzieła wypłacone ma być wynagrodzenie ryczałtowe, zgodnie z art. 632 § 1 k.c. zasadą jest to, że przyjmujący zamówienie nie może żądać podwyższenia wynagrodzenia, choćby w czasie zawarcia umowy nie można było przewidzieć rozmiaru lub kosztów prac. Dopuszczalność podwyższenia wynagrodzenia ryczałtowego w sytuacji określonej w art. 632 § 2 k.c. jest wyjątkiem od tej zasady, uwarunkowanym spełnieniem przesłanek wskazanych w tym przepisie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2011 r., IV CSK 397/10, nie publ.). Znamienne jest to, że przyjmujący zamówienie może żądać podwyższenia wynagrodzenia - przy spełnieniu pozostałych przesłanek, które określa art. 632 § 2 k.c. - tylko wtedy, gdyby groziła mu rażąca strata. Oznacza to, że nie każda strata, którą może ponieść lub ponieść wskutek wykonania umowy przy utrzymaniu wysokości wynagrodzenia ryczałtowego określonej w umowie, uzasadnia jego żądanie podwyższenia wynagrodzenia. Musi chodzić o stratę rażącą, wobec czego strata, która nie spełnia tego warunku, nie uzasadnia podwyższenia należnego zgodnie z umową wynagrodzenia ryczałtowego.

Powyższa okoliczność ma decydujące znaczenie przy ustalaniu wysokości, do której sąd może podwyższyć wynagrodzenie ryczałtowe na podstawie art. 632 § 2 k.c. Chodzi o takie podwyższenie tego wynagrodzenia, które spowoduje, że strata nie będzie rażąca, a nie o podwyższenie, które zrekompensuje całość grożącej bądź już poniesionej straty. Za taką wykładnią przemawia nie tylko wzgląd na to, że w świetle art. 632 § 2 k.c. dopiero ryzyko rażącej straty uzasadnia podwyższenie przez sąd wynagrodzenia ryczałtowego, ale także na to, że przyjęcie stanowiska, iż wskutek podwyższenia wynagrodzenia ryczałtowego strata miałaby zostać zniwelowana w jej pełnej wysokości, prowadziłoby do pokrzywdzenia przyjmującego zamówienie, który nie był narażony na rażąca stratę, lecz tylko na zwykłą stratę. W świetle art. 632 § 2 k.c. przyjmujący zamówienie, który został narażony na stratę, która nie była rażąca, w ogóle nie może żądać podwyższenia wynagrodzenia ryczałtowego. Trzeba wobec tego przyjąć, że podwyższenie wynagrodzenia na podstawie art. 632 § 2 k.c. nie ma na celu zrekompensowania całej grożącej lub poniesionej straty, lecz zniwelowanie tej straty do takiego poziomu, który nie będzie rażący w rozumieniu tego przepisu.

Przy założeniu, że rażąca strata w rozumieniu art. 632 § 2 k.c. to taka strata, która niweczy przeprowadzoną przez wykonawcę kalkulację, z uwzględnieniem zwykłego ryzyka kontraktowego (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2006 r., V CSK 251/06, nie publ., z dnia 5 grudnia 2013 r., V CSK 2/13, nie publ., z dnia 21 sierpnia 2014 r., IV CSK 733/13, nie publ., z dnia 8 marca 2018 r., II CSK 325/17, nie publ.), stwierdzić należy, że podwyższenie wynagrodzenia ryczałtowego na podstawie tego przepisu powinno obejmować tę część tej straty, która wykracza poza to zwykłe ryzyko kontraktowe. Sąd, oceniając, w jakim stopniu ma podwyższyć wynagrodzenie ryczałtowe na podstawie art. 632 § 2 k.c., powinien więc ustalić, w jakim zakresie strata grążąca przyjmującemu zamówienie lub poniesiona przez niego przekracza to zwykłe ryzyko kontraktowe, i podwyższyć wynagrodzenie tylko w takim wymiarze, w którym dochodzi do przekroczenia tego ryzyka. Pomocne przy ustaleniu tego wymiaru mogą być względy, dla których sąd przyjmuje, że strata, o którą chodzi, w okolicznościach sprawy jest - z powodu swej wysokości - rażąca.

W niniejszej sprawie Sąd Apelacyjny ustalając kwotę podwyższenia należnego skarżącemu wynagrodzenia kierował się innym założeniami niż określone powyżej. Powoduje to, że trafny jest zarzut naruszenia art. 632 § 2 k.c. i uzasadnia uchylenie wyroku z dnia 27 listopada 2017 r. w zaskarżonym zakresie oraz przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] w tych granicach do ponownego rozpoznania.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.